

۹۲۳۵۸۳۷

دانشگاه شهید چمران اهواز
دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد
گرایش علوم و قرآن و حدیث

عنوان:

معناشناسی «خِزْی» در قرآن کریم

استاد راهنما:

دکتر مینا شمخی

استاد مشاور:

دکتر قاسم بستانی

نگارنده:

فاطمه فارج

مهرماه ۱۳۹۲

تقدیم

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

این پژوهش قرآنی را تقدیم می‌کنم به:

قافله سالار انبیاء الهی، اسوهٔ حسنهٔ تاریخ بشریت رسول گرامی اسلام، محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم، آن که پیام و حیاتی‌اش حیات بخش جان و جهان است.

تقدیم به آستان سکوهمند عمرت پاکش، دوازده اختر فروزان آسمان امامت و ولایت، وارثان علوم نبوی و حافظان حدود الهی، ائمهٔ هدی علیم السلام.

تقدیم به منادی بازگشت به قرآن در عصر حاضر امام راحل رضوان الله تعالی علیه.

تقدیم به خدمتگزاران ساحت مقدس قرآن کریم بالانحص اساتید، قرآن پژوهان، دانش‌آموختگان علوم قرآنی و تمامی قرآن‌دوستان.

تقدیم به خانواده ام به خصوص پدر و مادر مهربانم.

«ومن الله التوفيق».

تقدیر و تشکر

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق»

خداوند بزرگ را سپاسگزارم که توفیق عطا کرد تا این رساله را به پایان رسانم و حاصل تحقیق و پژوهش خود را به محضر اهل نظر تقدیم دارم.

این کمترین، خود را در مقابل همه اساتید و آموزگاران فزون می‌یابد و بدین وسیله مراتب سپاس و حق‌گزاری خویش را از سر صدق و اخلاص به آن فرزانشان و دانشوران تقدیم می‌دارد.

بر خود واجب می‌دانم شکر ویژه خود را از استاد فریخته سرکار خانم دکتر مینا شمعی که در راهنمایی این اثر، ایجاب رابین منت خود ساخته اعلام نمایم.

همچنین از جناب آقای دکتر قاسم بستانی، مشاور این رساله، کمال تشکر را دارم.

از جناب آقای دکتر سید یوسف محفوظی موسوی که در طرح و انتخاب موضوع رساله بنده رایاری رسانند، سپاس گزارم.

در پایان از همه اساتید دانشگده الهیات، به ویژه آقایان دکتر سردار شهابی و دکتر علی مطوری که در دوران کارشناسی ارشد از محضراتشان بهره‌مند شدم، تشکر می‌نمایم.

توفیق روز افزون این عزیزان را از خداوند منان خواستارم.

امید است این تلاش علمی مورد قبول حضرت حق و عنایات خاصه امام عصر (ع) قرار گیرد.

«والحمد لله رب العالمین».

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه .....
فصل اول: کلیات تحقیق	
۴	۱-۱- بیان مسأله .....
۴	۲-۱- سؤالات تحقیق .....
۴	۳-۱- فرضیه های تحقیق .....
۵	۴-۱- اهداف تحقیق .....
۵	۵-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق .....
۵	۶-۱- روش تحقیق .....
۶	۷-۱- پیشینه تحقیق .....
فصل دوم: زبان شناسی	
۹	۱-۲- تعریف زبان .....
۹	۱-۱-۲- نیاز بشر به زبان .....
۱۰	۲-۱-۲- کارکرد های زبان در زندگی انسان .....
۱۰	۲-۲- زبان شناسی .....
۱۱	۱-۲-۲- موضوع زبان شناسی .....
۱۲	۲-۲-۲- شاخه های دانش زبان شناسی .....
۱۲	۱-۲-۲-۲- آواشناسی .....
۱۳	۲-۲-۲-۲- نحوشناسی (دستور) .....
۱۴	۳-۲-۲-۲- معاشناسی .....
۱۴	الف) محدوده معاشناسی .....
۱۵	ب) تفاوت معاشناسی و کاربردشناسی .....
۱۶	ج) سطوح معاشناسی .....

۱۷	..... (د) انواع معناشناسی قرآن
۱۷	..... (۱) معناشناسی تاریخی
۱۸	..... (الف) چگونگی پیدایش و زایش لغات قرآن
۲۱	..... (ب) چگونگی تطوّر معنایی لغات قرآن
۲۴	..... (۲) معناشناسی توصیفی
۲۴	..... (الف) معنای مراد
۲۴	..... (ب) هاله معنایی
۲۵	..... جمع بندی مطالب

فصل سوم: معناشناسی «خِزَى»

۲۷	..... ۳-۱- ساختار واژه «خِزَى»
۲۸	..... ۳-۲- تفاوت معنایی دو مصدر فعل «خِزَى»
۲۹	..... (الف) ذلّت و خواری (خِزَى)
۳۰	..... (ب) شرم و حياء (خِزَى اَيَّة)
۳۱	..... ۳-۳- ارتباط معنایی دو مصدر فعل «خِزَى»
۳۲	..... ۳-۴- معانی لغوی «خِزَى»
۳۳	..... ۳-۵- رابطه معانی لغوی «خِزَى» با این واژه
۳۳	..... ۳-۶- «خِزَى» در اصطلاح
۳۵	..... ۳-۷- «خِزَى» و مشتقات آن در قرآن
۳۷	..... ۳-۸- وجوه معانی «خِزَى» در قرآن کریم
۳۹	..... ۳-۹- «خِزَى» و واژگان مترادف در قرآن
۳۹	..... ۳-۹-۱- ذُلّ
۴۰	..... ۳-۹-۱-۱- مشتقات «ذل» در قرآن
۴۲	..... ۳-۹-۱-۲- وجوه معانی «ذل» در قرآن
۴۴	..... ۳-۹-۱-۳- فرق بین خزی و ذل
۴۴	..... ۳-۹-۲- هون

- ۴۵ ..... ۳-۹-۲-۱- مشتقات «هون» در قرآن
- ۴۷ ..... ۳-۹-۲-۲- وجوه معانی «هون» در قرآن
- ۴۸ ..... ۳-۹-۳- کَبْت
- ۴۹ ..... مشتقات «کَبْت» در قرآن
- ۵۰ ..... ۳-۹-۴- صِغَر
- ۵۱ ..... ۳-۹-۴-۱- فرق «ذَلَّ» و «صغار»
- ۵۱ ..... ۳-۹-۴-۲- مشتقات «صغر» در قرآن
- ۵۲ ..... ۳-۹-۴-۳- وجوه معانی «صغر» در قرآن
- ۵۴ ..... ۳-۹-۵- دُخُور
- ۵۴ ..... ۳-۹-۵-۱- مشتقات «دُخُور» در قرآن
- ۵۵ ..... ۳-۹-۵-۲- وجوه معانی «دُخُور» در قرآن
- ۵۵ ..... ۳-۹-۶- فضيحة
- ۵۶ ..... کاربرد «فضيحة» در قرآن
- ۵۷ ..... جمع بندی مطالب

فصل چهارم: عوامل ایجاد «خزى» از دیدگاه قرآن کریم

- ۵۹ ..... ۴-۱-۱- پیمان شکنی
- ۵۹ ..... ۴-۱-۱-۱- اهمیت عهد و پیمان از دیدگاه قرآن
- ۶۰ ..... ۴-۱-۲- عواقب پیمان شکنی
- ۶۳ ..... ۴-۲- تخریب مساجد
- ۶۳ ..... ۴-۲-۱- اهمیت مساجد در اسلام
- ۶۳ ..... ۴-۲-۲- فضایل آباد کردن مساجد در احادیث
- ۶۴ ..... ۴-۲-۳- عاقبت تخریب مساجد
- ۶۶ ..... ۴-۳- محاربه با خدا و پیامبر(ص)
- ۷۰ ..... ۴-۵- فسق
- ۷۰ ..... ۴-۵-۱- معنای «فسق»

- ۷۰ ..... ۲-۵-۴- رابطه «فسق» و «کفر»
- ۷۱ ..... ۳-۵-۴- سرنوشت فاسقان
- ۷۴ ..... ۶-۴- مجادله باطل درباره خداوند
- ۷۴ ..... ۱-۶-۴- معنای مجادله
- ۷۵ ..... ۲-۶-۴- نظر قرآن درباره مجادله
- ۷۵ ..... ۳-۶-۴- شرایط مجادله
- ۷۶ ..... ۴-۶-۴- سرچشمه جدال باطل
- ۷۷ ..... ۵-۶-۴- عاقبت مجادله باطل
- ۷۷ ..... ۷-۴- ارتکاب فحشاء
- ۸۱ ..... ۸-۴- کُفر
- ۸۱ ..... ۱-۸-۴- معنای لغوی و اصطلاحی «کفر»
- ۸۲ ..... ۲-۸-۴- ویژگی هایی که کفار را مستحق «خزی» می کنند
- ۸۲ ..... ۱-۲-۸-۴- شرک به خداوند
- ۸۳ ..... الف) معنای شرک
- ۸۳ ..... ب) موضع قرآن کریم نسبت به شرک
- ۸۴ ..... ج) آثار شرک
- ۸۵ ..... ۲-۲-۸-۴- تکذیب دعوت انبیاء الهی
- ۸۶ ..... عواقب تکذیب انبیای الهی
- ۹۰ ..... ۳-۲-۸-۴- تکذیب آیات الهی از سوی کفار
- ۹۱ ..... مجازات تکذیب کنندگان آیات الهی
- ۹۲ ..... ۹-۴- نفاق
- ۹۴ ..... جمع بندی مطالب

۹۷	..... ۴-۱-۱- محدودۀ زمانی «خزّی»
۹۷	..... ۴-۱-۱- «خزّی» در دنیا
۹۷	..... ۴-۱-۲- «خزّی» در آخرت
۱۰۱	..... ۴-۲- اسباب «خزّی»
۱۰۲	..... ۴-۲-۱- اسباب خزی در دنیا
۱۰۶	..... ۴-۲-۲- اسباب «خزّی» در آخرت
۱۰۷	..... جمع بندی مطالب

فصل ششم: راهکارهای مقابله با «خزّی»

۱۰۹	..... ۵-۱- توبه
۱۰۹	..... ۵-۱-۱- معنای توبه
۱۱۰	..... ۵-۱-۲- حقیقت توبه
۱۱۱	..... ۵-۱-۳- مراتب توبه
۱۱۲	..... ۵-۱-۴- اهمیت توبه
۱۱۲	..... ۵-۱-۵- دلایل وجوب توبه
۱۱۴	..... ۵-۱-۶- گستره و آثار توبه
۱۱۵	..... ۵-۱-۷- شرایط قبول توبه
۱۱۷	..... ۵-۱-۸- تأثیر توبه از منظر علم روانشناسی
۱۱۷	..... ۵-۱-۹- ارتباط «توبه» و «خزّی»
۱۱۸	..... ۵-۱-۱۰- تأثیر توبه در «خزّی»
۱۱۸	..... ۵-۱-۱۰-۱- توبه محاربه در زمین
۱۱۹	..... ۵-۱-۱۰-۲- توبه از شرک
۱۲۱	..... ۵-۱-۱۱- برتری پاکان بر توبه کنندگان
۱۲۴	..... ۵-۲- داشتن تقوا
۱۲۴	..... ۵-۲-۱- معنای تقوا
۱۲۵	..... ۵-۲-۲- تقوا در قرآن و روایات

- ۱۲۶ ..... ۵-۲-۳- رابطه «تقوا» و «خزی»
- ۱۲۷ ..... جمع بندی مطالب
- ۱۲۸ ..... نتیجه گیری
- ۱۳۳ ..... کتابنامه
- ۱۴۴ ..... خلاصه انگلیسی

چکیده

نام خانوادگی: فارح	نام: فاطمه	شماره دانشجویی: ۸۹۳۵۸۰۴
--------------------	------------	-------------------------

عنوان پایان نامه: معناشناسی «خِزْی» در قرآن کریم

استاد راهنما: دکتر مینا شمخی

استاد مشاور: دکتر قاسم بستانی

درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد

گرایش: علوم قرآن و حدیث

رشته: الهیات و معارف اسلامی

دانشگاه: شهید چمران اهواز

گروه: علوم قرآن و حدیث

دانشکده: الهیات و معارف اسلامی

تاریخ فارغ التحصیلی: ۹۲/۷/۳۰

تعداد صفحه: ۱۴۴

کلید واژه ها: قرآن، معناشناسی، خِزْی، ذُلُّ، هُون، تقوا، توبه.

موضوع و هدف این رساله معناشناسی «خِزْی» در قرآن کریم می باشد. در آیات قرآن انسان ها نسبت به خِزْی هشدار داده شده اند. قرآن کریم درباره خِزْی نکات خوبی بیان کرده که آگاهی از آنها می تواند، در زندگی ما مؤثر واقع شود.

واژه شناسان «خِزْی» را ذُلَّت، هلاکت، رسوایی و ... معنا نموده اند. مفسران در تعریف آن گفته اند: «خِزْی» عیبی است که اگر برملا گردد، صاحب آن عیب از فاش کردن کار خود احساس شرم کند.

در واقع این عیوب، همان گناهان هستند. هنگامی که فردی به خاطر گناه مجازات شود، علاوه بر تحمل درد و عذاب، نزد همگان رسوا می شود، چرا که دیگران نیز از گناهان پنهان او آگاه می شوند. همچنین این فرد درس عبرتی برای دیگران قرار می گیرد.

«خِزْی» با واژگانی از جمله: «ذُلُّ»، «هُون»، «دُخُور»، «کَبْت» و «صِغَر» مترادف است. عواملی مانند: کفر، پیمان شکنی، فسق، فحشاء و ... باعث ایجاد «خِزْی» می شوند. «خِزْی» اختصاص به دنیا ندارد و در آخرت نیز به وجود می آید.

اسباب دنیوی خِزْی، عذاب هایی چون، قتل، تبعید، مالیات، صاعقه و ... هستند و اسباب اخروی آن نیز آتش جهنم است.

خداوند در برخی آیات، مجازات های دنیوی را نشان رسوایی، و مهر ذُلَّت بر پیشانی مجرمان می داند، در حالی که در آخرت عذاب بزرگی در انتظار اینان می باشد. هدف از این مجازات ها عذاب و درد ناشی از اجرای مجازات نیست؛ بلکه هدف رسوایی حاصل از آن است.

قرآن برای برداشته شدن «خِزْی» از سرنوشت انسان، دو راهکار توبه و تقوا را ارائه داده است. توبه با زدودن آثار شوم گناهان، مانع خِزْی می شود. تقوا باعث می شود انسان گناه نکند و خِزْی، که یکی از آثار شوم گناه است، سراغ انسان نیاید.

قرآن کریم منبع معارف و دستورات زندگی است و برای هدایت و کمال زندگی فردی و اجتماعی انسان آمده است. جایگاه محوری قرآن کریم در منظومه فکری اسلام و ویژگی های منحصر به فرد آن، موجب شده تا خداوند متعال نسبت به تدبیر در این کتاب الهی و بهره مندی از اصول و آموزه های آن به مثابه راهنمایی جاودانی، به کرات توصیه نموده باشد: «كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَ لِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ» (ص/۲۹) [این] کتابی مبارک است که آن را به سوی تو نازل کرده‌ایم تا در [باره] آیات آن بیندیشند، و خردمندان پند گیرند).

راز این همه اهمیت آن است که قرآن جاوید می‌خواهد انسان را تعالی بخشیده و زمینه ساز حیات معنوی انسان شود. این هدف هنگامی میسر می‌گردد که حقایق قرآن، آن گونه که هست به صورت آیین مند، شناخته شود.

کسانی که با قرآن مجید انس دارند گاهی هنگام تلاوت، با لغاتی مواجه می‌شوند که دوست دارند علاوه بر معنای ظاهری آنها، به مفاهیم اصلی و کاربرد هر یک در آیات کریمه، دست یابند. بدیهی است همان طور که معنای کلی آیات قرآن احتیاج به شرح و تفسیر دارد، واژگان مفرد قرآنی نیز، که اجزای اصلی عبارات و ترکیبات هستند، به شرح و بسط نیاز دارند.

بر این اساس معناشناسی از دغدغه های دیرین قرآن پژوهان بوده است. غرض اصلی از معناشناسی قرآن، کشف مراد الهی است.

نخستین گام در معناشناسی هر متن، شناخت معنای مفردات و واژگان آن است. از جمله واژگان قرآن کریم، واژه «خزّی» می باشد که می توان به کمک دانش معناشناسی، معنای آن را در قرآن کریم بررسی کرد. رساله حاضر به معناشناسی خزّی در قرآن کریم اختصاص یافته، و مطالب آن در شش فصل گردآوری و تنظیم شده است.

فصل اول به کلیات تحقیق اختصاص یافته، و شامل بیان مسأله، سؤالات، فرضیات، اهداف تحقیق، ضرورت تحقیق، روش تحقیق و پیشینه تحقیق می باشد.

در فصل دوم شاخه های زبان شناسی، مانند آواشناسی، دستور و معناشناسی بررسی شده است. همچنین، انواع معناشناسی قرآن بررسی شده است.

در فصل سوم، معنای «خزّی» در کتب لغت و قرآن کریم بررسی شده است.
در ادامه کار سعی شده آیات مربوط به خزّی، طبق دسته بندی ارائه شوند.
در فصل چهارم عوامل ایجاد «خزّی» از نظر قرآن بیان شده اند.
در فصل پنجم زمان «خزّی» و اسباب آن بررسی شده است.
در فصل ششم، با نظر به آیات قرآن کریم، دو راهکار برای مقابله با خزّی ارائه شده است.
قابل ذکر است برای ترجمه کلیه آیات قرآن کریم، از ترجمه محمد مهدی فولادوند استفاده شده است.

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله

واژه «خزى» و مشتقات آن در آیات مختلفی از قرآن کریم به کار رفته اند. واژه شناسان این واژه را خواری، پستی، هلاکت و ... معنا نموده اند. مفسرین نیز تعاریفی را برای خزى بیان کرده اند. به طور کلی می توان گفت: خزى به معنای عیبی است که مرتکب آن عیب، از فاش کردن کار خود، و رسوایی حاصل از آن احساس شرم کند.

در آیات مربوط به خزى، انسان ها نسبت به این مسأله هشدار داده شده اند. بر این اساس لازم است خزى و چگونگی ایجاد آن، راه های مقابله با آن و ... بررسی شود. در قرآن کریم نکات خوبی درباره این مسأله آمده که آگاهی از آنها می تواند در زندگی ما مؤثر واقع شود.

۱-۲- سؤالات تحقیق

۱. معنای لغوی و اصطلاحی خزى چیست؟
۲. خزى در قرآن کریم به چه معنا یا معانی به کار رفته است؟
۳. منظور از «عذاب الخزى» در آیات قرآن چیست؟
۴. چه مسائلی باعث ایجاد خزى می شود؟
۵. از نظر قرآن کریم چگونه می توان با خزى مقابله کرد؟

۱-۳- فرضیه های تحقیق

۱. خزى معانی مختلفی دارد.
۲. خزى نوعی تنبیه و مجازات محسوب می شود.
۳. خزى مسأله ای مادی و محسوس نیست.
۴. با توجه به این که در اغلب آیات مربوط به خزى، خزى دنیوی مطرح شده، این مسأله در دنیا اهمیت بیشتری دارد.

۱-۴- اهداف تحقیق

۱. آشنایی با خزی به کمک دانش معناشناسی و مراجعه به تفاسیر معتبر.
۲. شناخت عوامل ایجاد خزی و راه های مقابله با آن.
۳. آشنایی با کلیه مراحل جمع آوری، طبقه بندی اطلاعات و تدوین یک پژوهش.
۴. عرضه مباحث مربوط به خزی در یک تحقیق مستقل.

۱-۵- اهمیت و ضرورت تحقیق

پژوهش درباره قرآن کریم، از آن جهت اهمیت دارد که قرآن منبع معارف و دستورات زندگی انسان است؛ از این رو، برای به ثمر رسیدن نهال انسانیت، راهی جز به کارگیری برنامه های قرآنی در زندگی انسان وجود ندارد. بدین لحاظ از یک سو کاوش در قرآن و برداشت های صحیح از آن امری شایسته است و از سوی دیگر، جست و جو در قرآن ژرفایی دارد که رسیدن به آن افزون بر قلب سلیم، پژوهشی شایسته را می طلبد.

در مسیر نیل به این مقصد، معناشناسی دانشی است که می تواند ما را در شناخت معنای مفردات و ترکیبات قرآن یاری رساند. واژه «خزی» نیز از جمله مفرداتی است که به کمک دانش معناشناسی می توان معنای آن، عوامل ایجاد و چگونگی مقابله با آن را بررسی و حاصل پژوهش را به صورت مستقل ارائه نمود.

۱-۶- روش تحقیق

روش تحقیق کتابخانه ای است. محقق ابتدا با مراجعه به قرآن کریم، آیات مربوط به موضوع تحقیق را استخراج نموده، سپس از کتب معتبر واژه شناسی، تفاسیر، کتب اخلاق، کتب حدیث و ... به جمع آوری اطلاعات می پردازد. پس از آن به پردازش و تحلیل اطلاعات پرداخته و اطلاعات طبقه بندی می شوند. در این مرحله موضوع تحقیق و برخی مسائل مرتبط با آن بررسی می شوند. در مرحله بعد تدوین و نوشتار انجام می شود.

قابل ذکر است در اغلب موارد، برای توضیح مطالب و برخی موضوعات قرآنی، از آیات قرآن به عنوان شاهد استفاده شده است.

برای بررسی تفسیر آیات، به تفاسیر متعدد مراجعه شده است و مبنای کار مراجعه به تفاسیر متقدم چون، جامع البیان طبری، تبیان شیخ طوسی، کشاف زمخشری و ... بوده است. سپس به تفاسیر متأخر مانند صافی فیض کاشانی، المیزان علامه سید محمد حسین طباطبایی و ... مراجعه شده است.

برای بررسی معانی لغات نیز ابتدا به کتب معتبر لغت چون؛ العین خلیل بن احمد، مفردات راغب اصفهانی و ... مراجعه شده، سپس از کتب متأخر چون، التحقیق حسن مصطفوی، قاموس قرآن سید علی اکبر قرشی و ... استفاده شده است. همچنین ترجمه کلیه آیات قرآن کریم در کنار آنها نوشته شده است.

۱-۷- پیشینه تحقیق

پژوهش در خصوص قرآن و معارف آن و نگارش درباره آموزه ها و حقایق بی شمار آن، پیشینه ای بس کهن دارد. از جمله کهن ترین کوشش ها در این زمینه، تفسیر واژگان و تبیین لغات قرآن است.

شناخت واژه های قرآن از زمان پیامبر(ص) وجود داشته و همواره مسلمانان عرب برای فهم معانی آیات قرآن، در مورد واژه ها و مفردات آن، پرسش هایی را از پیامبر(ص) مطرح می کردند. پیامبر(ص) از همان آغاز گسترش اسلام، در جایگاه مفسری عالی مقام، قرآن را تفسیر نموده و به تبیین واژه های قرآنی می پرداختند. ایشان برای افرادی که معلّم قرآن بودند، تعالیم ویژه ای را در مورد شناخت واژه ها و فهم آیات ارائه می دادند.

سایر ائمه معصومین(ع) نیز در زمان خود، تبیین کلمات و آیات قرآنی را از وظایف خویش می دانسته اند و در این راستا، صدها شاگرد فقیه و مفسر قرآن تربیت نموده اند.

قدیم ترین تفاسیر مأثور از ابن عباس و شاگردان وی مانند مجاهد، قتاده و دیگر صحابه و تابعین بیشتر شرح و معنی کلمات قرآن است.

همچنین نگارش در باب «غریب القرآن»، «مجاز القرآن»، «وجوه و نظائر» تلاش هایی در زمینه معنانشناسی بوده است. در واپسین سده ها از این نگارش ها با عنوان «مفردات القرآن» یاد شده است.

نگارش هایی از این قبیل، همواره ادامه داشته و یکی از سودمندترین تلاش ها پیرامون قرآن بوده است. پژوهش های معناشناختی از جمله کتاب ابن فارس در فرهنگ «المقاییس» و «الصاحبی فی فقه اللّغه»، تلاش ابن جنی در «الخصائص» و سیوطی در «المزهر» از این نوع نگارش ها بوده است. درست است که این فرهنگ های لغت به اسم معناشناسی شناخته نشده اند، ولی کاری که این افراد انجام داده اند در واقع یک کار معناشناسی می باشد.

در میان نویسندگان معاصر، نام دکتر ابراهیم انیس، استاد پیشین زبان شناسی در دانشگاه قاهره، بیش از همه به چشم می خورد که کتابش «دلالة الألفاظ» نام دارد.

دکتر کمال بشر کتابی به نام «دور الكلمة فی اللّغة»، و دکتر مراد کامل کتاب «دلالة الألفاظ العربیة و تطورها» را دارد که در زمینه معناشناسی کافی نیستند، چون اولی ترجمه کتابی است که در مرحله آغازین تاریخ این علم (۱۹۵۱) منتشر شده است و دیگری تنها به یک زاویه از زوایای فراوان این علم پرداخته است.

در حال حاضر در برخی دانشگاه های کشور، دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری با تشویق و همراهی اساتید محترم موضوع رساله خود را معناشناسی قرآن کریم انتخاب و در این زمینه پژوهش می کنند. این امر، گام موثری در پیشرفت و گسترش شناخت دانش معناشناسی محسوب می شود.

فصل دوم: زبان شناسی

در این بخش برخی مطالب مربوط به دانش زبان شناسی و معناشناسی بررسی می شود. مطالب این فصل به صورت مختصر جمع آوری شده؛ زیرا از تحقیقی که در حیطه مطالعات قرآنی جای می گیرد، انتظار نمی رود با تفصیل کتاب های تخصصی معناشناسی به مفاهیم، رویکردها و روش های معناشناسی پردازد.

۲-۱- تعریف زبان

زبان انسان مهارت پیچیده ای است که تعریف ساده ای از آن وجود ندارد. آن چنان که از مباحث زبان شناسان مختلف در باب ماهیت زبان بر می آید، همگی به تلویح، یا به تصریح از ناتوانی خود در تعریف زبان به شکلی جامع و مانع سخن گفته اند، و به ناچار تنها به ذکر خصوصیات و ویژگی های مهم آن اکتفا کرده اند.^۱

تعریف های مختلفی از زبان وجود دارد، اما در اینجا به دو تعریف بسنده می شود:

(۱) «زبان عبارت است از صوت ها و آوایی که هر قومی، هدف ها و غرض های خود را به وسیله آن بیان می کند».^۲

(۲) «زبان در عرف، همان تعبیر و بیان گوینده از مقصودش می باشد، و این بیان فعلی است زبانی، و ناشی از قصد و اراده برای افاده کلام که ناچار باید در عضو پردازنده آن، یعنی زبان، ملکه ای ثابت باشد، و در هر امتی به حسب اصطلاحات آنها می باشد».^۳

این ابزار ارتباطی در جوامع بشری ثابت نیست و همیشه به یک شکل باقی نمی ماند، زیرا به دلیل ماهیت و وابستگی به اجتماع، هماهنگی با دگرگونی های جامعه تغییر و تحول می یابد.^۴

۲-۱-۱- نیاز بشر به زبان

بنا بر گواهی تاریخ، بشر از دیرباز به صورت اجتماعی می زیسته و یکی از مهم ترین نیازهای آدمی در زندگی اجتماعی برقراری ارتباط با هم نوعان و ایجاد تفهیم و تفاهم است. در نتیجه برای

^۱. رحیمیان، جلال و سید آیت اله رزمجو، مبانی زبان شناسی، چاپ اول، مرکز نشر، شیراز، ۱۳۸۹، ص ۶.

^۲. ابن جنی، ابی الفتح عثمان، الخصائص، تحقیق محمد علی النجار، عالم الکتب، قاهره، ۱۹۵۳م، ج ۱، ص ۳۳.

^۳. ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد، مقدمه ابن خلدون، تصحیح ابوعبدالله السعید المندوة، الطبعة الرابعة، مکه، مؤسسة الکتب الثقافية، ۱۴۲۶ق، ج ۲، ص ۲۴۹.

^۴. باقری، مهري، مقدمات زبان شناسی، چاپ هفتم، نشر قطره، تهران، ۱۳۸۳ش، ص ۷۵.